

Een postindustriële Elckerlijc

Jean-Philippe Toussaint steekt de draak met de roman classique

Martijn Visser

HOE kun je het beste een olijf tot je nemen? Deze niet alledaagse vraag komt uitvoerig aan de orde in *L'appareil-photo* de roman van Jean-Philippe Toussaint. Il Signore Gambini bijvoorbeeld gooit een olijf een eindje de lucht in en vangt hem dan behendig op in zijn mond, ondertussen met een stalen gezicht doorconverserend, alsof er niets aan de hand is. Maar Il Signore Gambini is dan ook een manager, iemand die zich overal thuis voelt, het altijd druk heeft en de wereld als een jongleur manipuleert. De naamloze hoofdpersoon van *L'appareil-photo* is een jonge *dropout* met minder duidelijke tijdsbesteding. Hij benaderd olijven op een andere manier. Volgens hem moet je een olijf eerst goed bekijken, dan moet je hem „beluisteren” en vervolgens moet je hem „vermoeien” door met een vork enige malen licht op hem te drukken. Pas wanneer de olijf zo is „uitgeput” en zijn weerstand als het ware gebroken is, kun je hem zonder onaangename verassingen in je mond steken.

De hier geschetste eetgewoontes blijken model te staan voor de houding van de betreffende personages tegenover de werkelijkheid, die nauwelijks te bestrijden valt, maar nog het beste kan worden bevochten door hem omzichtig te benaderen. Bijvoorbeeld door hem op haast magische wijze te bezweren.

Jean-Philippe Toussaint werd in 1957 geboren in Brussel, maar is geheel verfranst en woont in een afgelegen plaats op Corsica. Hij schrijft eigenlijk steeds over jongemannen die de grootste moeite hebben om hun privéleven te combineren met een of andere vorm van maatschappelijk functioneren. In *La salle de bain* (1985) lost de hoofdpersoon dit probleem op door zich eenvoudigweg aan de maatschappij te onttrekken en zich af te zonderen in een badkamer. In *Monsieur* (1986) speelt de held een dubbelrol. Naar buiten toe gedraagt hij zich als een persoon die volledig lijkt aangepast, terwijl hij zich in het verborgene aan bezigheden wijdt die in de buitenwereld als onmaatschappelijk te boek staan.

De jongeman in *L'appareil-photo* volgt een andere gedragslijn. Hij treedt de maatschappij met open vizier tegemoet. „De strijd met de werkelijkheid” gaat hij welbewust aan. De hoofdpersoon – ook de verteller van het verhaal – onderneemt dan ook van alles. Hij besluit te gaan leren autorijden en gaat naar een rijsschool om zich in te laten schrijven. Vervolgens knoopt hij met de secretaresse van de rijsschool intieme betrekkingen aan. Gezamenlijk halen ze haar zoontje van school en maken een uitstapje naar Londen. Dagenlang doorkruist hij met haar in een lesauto zijn woonplaats Parijs. Hij is dan op zoek naar een butagasleverancier die bereid is een gasfles van een incurant merk in te wisselen. Ook reist hij naar Milaan, waar hij die al genoemde Il Signore Gambini ontmoet, en naar kennissen in de buurt van Orleans.

Maar of het nu ligt aan de weerbarstigheid van de maatschappij, aan zijn eigen inadequate optreden of aan allebei – de ik-figuur slaagt er maar niet in zijn ondernemingen tot een goed einde te brengen. Zijn pogingen te leren autorijden stranden, het inwisselen van de gasfles lukt evenmin en de auto raakt jammerlijk defect. Zijn reizen naar Londen en Milaan leveren ook weinig op, evenals zijn bezoek aan kennissen.

Een incident met een fototoestel (het fototoestel uit de titel van het boek) is eigenlijk symbolisch. Op de boot naar Frankrijk ontvreemdt hij een instant-camera, die hij goed zou kunnen gebruiken. Hij maakt een paar foto's, maar in plotselinge paniek gooit hij het apparaat in zee.

Anders dan deze weergave van de inhoud misschien doet vermoeden, is *L'appareil-photo* een complex boek. Toussaint heeft in het verhaal allerlei nevenintriges, flash-backs, filosofische bespiegelingen en andere uitweidingen ingelast. Temeer doordat hij het verhaal op zo'n ironische toon vertelt en zulke veelbetekende accenten legt, begrijp je als lezer dat het niet alleen maar gaat om wat simpele voorvallen uit het leven van een Parijse jongeman. Eigenlijk bestaat het boek uit een aantal verschillende teksten, op kunstige wijze tot een geheel vervlochten. Wat dit betreft doet het sterk denken aan de romans van Robbe-Grillet, Tournier of Perec. Zo kun je het boek naar de vorm beschouwen als een geslaagde en vermakelijke poging de draak te steken met de *roman classique*. Deze literaire vorm kent in Frankrijk nog altijd vele beoefenaars, onder wie belangrijke auteurs als Yourcenar, Modiano en Le Clézio, en geniet in de wereld van de letteren een groot aanzien. De intrige van zijn boek vertoont vele hiaten en bevat daarnaast episodes die niets met het eigenlijke verhaal te maken hebben. Personages – zoals Il Signore Gambini – verschijnen en verdwijnen zonder dat ook maar de minste aanwijzing gegeven wordt waarom. Ook zijn Toussaints romanpersonages onvervalste flat *characters*, stereotypen die als in een *soap opera* elke psychologische nuancering ontberen.

Ook met zijn voorliefde voor het beschrijven van de meest triviale dingen, ondergraaft de schrijver de normen van de *roman classique* gelden. Bladzijden lang is de verteller op zoek naar de leverancier van een bepaald merk butagas, de schrijver staat uitvoerig stil bij et defect raken van een auto, en er wordt in het boek omstandig gediscussieerd over de vraag wat nu de smakelijkste versnapering is: een Mars, een Nuts of een Milky-way. Het toch altijd wel verheven niveau waarop de personages uit de roman classique zich bewegen is hier ver te zoeken. Maar juist deze provocerende banaliteiten brengen in het boek een uitbundige aanstekelijke humor.

Aan de andere kant zou je *L'appareil-photo* kunnen zien als een satire op de hedendaagse maatschappij. Toussaint hekelt in zijn boek vooral de absurditeit, verveling, onherbergzaamheid en onmenselijke maat van de huidige maatschappij. De handeling is voor een groot deel gesitueerd in een van de *villes nouvelles*, die uitgestrekte, desolate slaapsteden rond Parijs. Het leefmilieu van de personages bestaat uit woontorens, kunstmatig aangelegde meertjes, benzinstations en parkeerplaatsen. De wereld ziet er hier uit als een soort poolgebied, een barre woestijn die niet met ijs, maar met asfalt en beton bedekt is.

Alles in deze wereld is gericht op het efficiënt functioneren van het collectief. Niets op het welbevinden van het individu. Wanneer de ik-figuur in een zelfbedieningsrestaurant een half flesje goede wijn koopt en daarbij als „glas” een doorzichtig plastic bekertje geleverd krijgt, vraagt hij beleefd om een „glas van glas”. De buffetjuffrouw doet aanvankelijk alsof ze hem niet begrijpt, maar uiteindelijk toont zij enige bereidwilligheid. Na lang zoeken komt ze met een leeg mosterdpotje waar een stukje uit is.

Een derde mogelijkheid ten slotte is dat je *L'appareil-photo* opvat als een soort existentiële roman. Hierbij komt dan vooral de ik-persoon centraal te staan. Het gaat in dat geval om het verhaal van een eenling die zich in een nagenoeg ontoegankelijke wereld „geworpen” ziet. Hij constateert dat hij ieder instrument mist (een fototoestel bijvoorbeeld) om daarin verandering te brengen. Desondanks tracht hij met de moed der wanhoop een bres te slaan in de reusachtige steenklomp waarop hij leeft.

Vanuit dit standpunt gezien krijgt de hoofdpersoon in weerwil van alle lichtvoetigheid en grappenmakerijen iets tragisch. Zijn doelloze odyssee van de ene impasse naar de andere dwingt bewondering en respect af en krijgt ondanks alle banaliteiten iets verhevens. De anonieme zwerver wordt een soort „Elckerlijc” van het postindustriële tijdperk.

L'appareil-photo is een rijk boek. Met een minimum aan middelen – het telt 127 pagina's en is in zeer eenvoudige taal geschreven – heeft de schrijver er een maximum aan zeggingskracht en diepgang aan weten te geven. Het bevat vele betekenisragen, sprekende symboliek, talloze vondsten en is doortrokken van een levendige humor. Toussaint geeft een pregnant beeld van de moderne mens, op een hoogst originele manier.

Jean-Philippe Toussaint: *L'appareil-photo*. Uitgeverij Les Editions de Minuit f 24,55.

Van Toussaint zijn de volgende boeken in het Nederlands vertaald : *De badkamer* (1986) en *Meneer* (1987), uitgeverij Van Gennep.